

Ordförande: Fil dr *Jan Wallander*

Inledare: professor *Ragnar Bentzel*

Debattdeltagare: professor *Erik Höök*, ekon dr *Lars Dahlberg*, docent *Carl Johan Åberg*, civilekonom *Rolf Millqvist*, direktör *Sven Hydén*, bankdirektör *Torsten Carlsson*, pol mag *Henrik Åkerman*, forskningssekreterare *Claes Croner*, professor *Yngve Zotterman*, f bankkamrer *Thyra Bratt*, professor *Anders Östlund* och professor *Ragnar Bentzel*.

Klarar vi pensionärerna?

Ordföranden:

Mina damer och herrar! Jag ber att få hälsa er välkomna till detta möte med Nationalekonomiska föreningen. På grund av att handels-högskolan hade dubbelbokat aulan får vi i kväll vara i en annan lokal än den traditionella, men vi hoppas att det skall gå bra även här.

Kvällens överläggningssämne gäller frågan "Klarar vi pensionärerna?" och den som skall svara på den är professor *Ragnar Bentzel*.

RAGNAR BENTZEL

Som ni alla här vet håller den svenska befolkningen på att successivt förgubbas. Antalet äldre personer ökar långt snabbare än antalet barn och antalet personer i de yrkesverksamma åldrarna. Den processen har pågått sedan lång tid tillbaka och av allt att döma kommer den att fortsätta åtskilliga år framöver. Följden av den här forskjutningen i åldersfördelningen har blivit att den andel av befolkningen som tillhör åldersklasserna 65 år och däröver stigit, från 10 procent 1950 till 16 procent i dag. Och enligt föreliggande prognoser kommer ökningen att fortsätta fram till 1990, då utvecklingen kommer att vända. En liknande utveckling kan konstateras, om vi ser till kvoten mellan antalet personer 65 år

och äldre och antalet personer i yrkesverksam ålder. Den kvoten, som i viss mån kan sägas representera den aktiva generationens försörjningsbörda gentemot pensionärerna, har stigit från 16 procent år 1950 till 25 procent i dag och enligt prognoserna kommer den att stiga ytterligare något fram till 1990, för att sedan sjunka igen.

Eftersom äldre personer endast i jämförelsevis ringa grad är yrkesverksamma och i stor utsträckning lever på transfereringar från den övriga befolkningen, medför givetvis en sådan här befolkningsförgubbning en tendens till ökad försörjningsbörda för den aktiva generationen. I och för sig kan man naturligtvis tänka sig att den tendensen neutraliseras av en minskning av de förmåner som varje enskild pensionär tillerkänns. Så har emellertid inte alls skett i vårt land. Samtidigt som antalet pensionärer stigit har förmånerna successivt ökat. Följden därav har blivit en högst väsentlig inkomst- och konsumtionsomfördelning från den aktiva delen av befolkningen till den passiva.

Anda fram till för ett par år sedan hade den här resursomfördelningen från den aktiva till den passiva generationen knappast skapat några verkligt allvarliga problem. Dels var den under tidigare perioder ganska måttlig, dels var den ekonomiska utvecklingen så

gynnsam, att den aktiva generationen, trots pensionärernas inbrytning, kunde erhålla en någorlunda snabb standardstegring. Under de allra senaste åren har emellertid situationen förändrats. Genom sänkningen av pensionsåldern 1976 ökade plötsligt pensionsutbetalningarna mycket kraftigt samtidigt som den svenska ekonomin började stagnera. Och för framtiden ser situationen långt ifrån oproblematisk ut. Vi har att vänta en fortsatt högst väsentlig resursomfördelning till pensionärernas förmån. Detta har gjort att frågan om pensionärernas framtida försörjning har blivit ett aktuellt och brännande problem i vårt land.

Som typiskt för dagens situation kan jag anföra ett yttrande av professor Yngve Zotterman i Svenska Dagbladet för ett par veckor sedan: "1975 kostade pensioner och sociala kostnader för de äldre nära 30 miljarder kronor. 1985 beräknas dessa kostnader ha stigit till inemot det dubbla, 60 miljarder. Har vi råd med de äldre, ställdes frågan avsiktligt provocativt vid den senaste av de 10 internationella unika symposier om de äldres villkor — — som anordnats i Sverige." Till detta kan jag tillfoga att framsidan på en av rapporterna från de här symposierna pryds av en bild, som illustrerar att det år 1960 gick 3,6 ykesverksamma per pensionär medan siffran för år 1980 anges till 2,3.

I mitt anförande här i dag skall jag ta Zottermans fråga "Har vi råd med pensionärerna" till utgångspunkt för mina funderingar. Jag skall göra det genom att först och främst försöka klara ut vad vi kan vänta oss av den framtida utvecklingen av inkomst och konsumtion dels för pensionärgruppen, dels för den övriga delen av befolkningen. Därvid skall jag betrakta två olika tidsperioder, en jämförelsevis kort fram till 1985 och en något längre, som går till sekelskiftet. Därefter skall jag försöka bedöma huruvida utvecklingen kan tänkas medföra några mer allvarliga samhällsekonomiska problem, och slutligen skall jag diskutera de möjligheter som finns att med olika medel neutralisera eventuellt uppkommande problem.

För undvikande av missförstånd vill jag här genast framhålla att jag med pensionär i det följande kommer att mena inte endast ålderspensionärer utan även alla andra personer som uppbar pension. Sålunda inräknar jag i pensionärgruppen även förtidspensionärer samt kvinnor och barn med änkepensioner och barnpensioner. Ålderspensionärerna är dock den antals- och beloppsmässigt helt dominerande delen av pensionärerna och av pensionerna.

Låt mig först av allt börja med en liten historisk återblick. På grundval av data från pensionsutredningens betänkande kan man räkna ut att den andel av hushållens totala inkomster som utgjorts av pensioner steg från 6 procent år 1960 till 10 procent år 1975, och med en del egna kalkyler kan man uppskatta siffran för år 1977 till 12 procent. Vidare kan man räkna ut att den konsumtion som de här pensionerna gav upphov till steg från 7 å 8 procent år 1960 till 13 procent 1975 och något sådant som 15 procent år 1977. Enligt de här kalkylerna skulle sålunda såväl inkomstandelen som konsumtionsandelen ha ungefär fördubblats under perioden 1960—1977.

Att vi sedan länge haft en sådan här resursomfördelning från den aktiva till den passiva generationen är naturligtvis inte någon ny upptäckt. Den omfördelningen har varit ett återkommande tema i alla de senaste långtidsutredningarna. Man har där framhållit att pensionärerna dels på grund av ökat antal, dels på grund av gjorda politiska utfästelser redan från början in-tecknat ett väsentligt konsumtionsutrymme och att den aktiva generationen därför tvingats hålla till godo med en mindre standardstegring än den som kommit pensionärerna till del.

Sålunda förutsåg man i 1965 års utredning att pensionärerna skulle få en 7-procentig inkomstökning per år medan den yrkesverksamma befolkningen skulle få hålla till godo med en 3-procentig ökning per år. Enligt utredningen skulle detta betyda, att mellan 0,3 och 0,5 procentenheter av den årliga konsumtionsökningen fram till 1975 skulle vara in-tecknad av pensionärerna. I 1970 års långtidsutredning förutsåg man sedan att pensionärgruppen skulle få en 5-procentig inkomstökning medan den övriga befolkningen skulle få nöja sig med en 3-procentig ökning per år.

I 1975 års utredning kom situationen att framstå såsom litet mer dramatisk. Man förutsåg där, att pensionärerna skulle få en nästan 5-procentig inkomstökning per person och år och att samtidigt antalet pensionärer skulle öka med 3 procent om året. Detta skulle uppenbarligen leda till en kraftig inkomstomfördelning, och utredningen framhöll också att pensionärernas inkomstökning skulle innebära ett betydande intrång på den forvarvsarbetande befolkningens möjligheter till ökad privat konsumtion.

Samma tema kom sedan tillbaka i pensionsutredningens betänkande från 1977. Enligt där gjorda beräkningar skulle pensionärgruppens konsumtion från 1975 till 1980 öka med 7 1/2 procent per år medan övriga grup-

per skulle få nöja sig med mindre än 1 1/2 procent. Såvitt jag har kunnat räkna ut skulle konsekvensen av den kalkylen bli dels att pensionärernas andel av den totala konsumtionen skulle stiga från 13 procent upp till 17 procent, dels att mer än en hel procentenhet av den årliga ökningen i privat konsumtion skulle vara in-tecknad av pensionärerna. Det var alltså här fråga om en långt större "in-teckningsprocent" än vad man hade haft erfarenhet av tidigare. Att detta dock inte framstod som mer uppseendeväckande än vad som blev fallet berodde val på att man, trots pensionärerna, räknade med att den övriga delen av befolkningen skulle få en någorlunda stor årlig konsumtionsökning, per capita på närmare 2 procent. Det var dock en prognos - sannolikheten för att den skall förverkligas är väl inte så särskilt stor.

Låt mig nu försöka blicka ännu litet längre in i framtiden, fram till 1985. Jag kan då omedelbart konstatera, att den här omfördelningsprocessen från den aktiva till den passiva generationen ingalunda är något avslutat kapitel. Utan tvivel kommer vi under de närmaste åren framöver att få uppleva en liknande utveckling. Den för framtiden dominerande faktorn blir dock inte alls ökningen av antalet pensionärer utan i stället den våldsamma ökning som vi på grund av ATP-systemets utmognad kan förutse i ATP-utbetalningarna. Enligt pensionskommitténs betänkande kommer folkpensionerna på grund av det ökande antalet pensionärer att stiga med ungefär 4 miljarder fram till 1985 medan ATP-pensionerna under samma tid kommer att öka med 12 miljarder. Och enligt de uppgifter jag fått kan man vänta sig, att utbetalningarna från ITP och STP kommer att öka med någonting sådant som 2 1/2 miljard. Tillsammans skulle det innebära en ökning i pensionsutbetalningarna med 18 miljarder kronor, dvs med nära 50 procent av vad de är i dag. Det skulle rimligen innebära, att pensionernas andel av de totala hushållsinkomsterna i landet skulle stiga från ca 12 procent år 1977 till uppåt 17-18 procent 1985. Vid en antagen skattekvot på 20 procent och en sparkvot på 10 procent skulle det vidare betyda, att ökningen av pensionsutbetalningarna under den här perioden skulle medföra en konsumtionsökning för pensionärerna på 13 miljarder kronor i 1977 års penningvärde, dvs drygt 7 procent av 1977 års totala privata konsumtion. Konsekvensen härav skulle bli dels att nästan en hel procentenhet av den årliga ökningen i privat konsumtion fram till 1985 skulle vara in-tecknad av pensionärerna, dels att dessas andel av den totala privata

konsumtionen skulle stiga från nuvarande ca 15 procent till över 20 procent. Det skulle här alltså bli fråga om en mycket kraftig resursomfördelning. Om vi speciellt ser till ålderspensionärerna, skulle deras andel av den totala privata konsumtionen bli ungefär lika stor som deras andel av den totala befolkningen.

Låt mig så för ett ögonblick lamna pensionärerna och försöka bedoma hur hushållens totala inkomster och konsumtion kommer att utvecklas fram till 1985. För en sådan bedömning skulle jag egentligen behöva ha tillgång till en färsk långtidsutredning, men någon sådan existerar ju inte i detta ögonblick. Jag får därför här i dag försöka leka långtidsutredning alldeles själv. Jag hoppas ni ursäktar mig, om jag därmed ger mig ut på litet djupt vatten.

I den internationella diskussionen om industriländernas framtida tillväxtmöjligheter har ofta framhållits, att vi för framtiden inte kan vänta oss en lika snabb tillväxt som den vi haft under 1950- och 1960-talen. Dessa två decennier skulle enligt den här uppfattningen utgöra ett från tillväxtskyndpunkt historiskt unikum, som inte kommer att upprepas. Vi har här i Sverige i själva verket ganska länge varit på det klara med att tillväxten under 1970-talet skulle gå långsammare än under föregående decennium. Den tesen drevs märkligt nog redan i 1965 års långtidsutredning, och såväl i 1970 som i 1975 års utredningar förutsågs en ganska låg tillväxttakt. 1975 års utredning räknade med att nationalprodukten under 1970-talets senare halft skulle öka med 3 procent per år. Man kan kanske uttrycka den beräkningen så att 3 procent per år på den tiden uppfattades som en någorlunda normal utvecklingstakt vid i stort sett oförändrad arbetskraftstillgång, vilket man då räknade med. Det var emellertid för två år sedan, innan vi varseblivit den nuvarande krisen i vårt land och innan vi märkt de allra senaste tecknen på trendbrott i fråga om tillväxten i övriga industriländer. Med tanke på de dråpslag som drabbat de svenska gruvorna, stålverken, varven och tekoindustrin förefaller en 3-procentig ökning i den svenska ekonomins produktionskapacitet under de närmaste fem à tio åren helt osannolik. En tillväxt på mera än 2 à 2 1/2 procent per år förefaller inte möjlig utan en helt orealistisk höjning av investeringskvoten. De som tror att en högre tillväxttakt är möjlig vill jag rekommendera att tänka igenom vad exempelvis en 3-procentig tillväxttakt skulle kräva i produktionsökning i de icke krisdrabbade delarna av den svenska industrin. Det skulle

kravas våldiga produktionsökningar där.

I dagens läge har vi inte fullt kapacitetsutnyttjande i den svenska ekonomin. Hur stort det existerande gapet mellan kapacitet och aktuell produktion kan vara är emellertid svårt att säga. Personligen är jag beredd att såsom rimlig acceptera den kalkyl som gjorts i Christian Nilssons i våras framlagda doktorsavhandling i Uppsala. Slutsatsen där var att kapacitetsgapet uppgick till ungefär 5 procent av nationalprodukten.

Låt oss nu ta 1977 som utgångsår och försöka tänka igenom vad som kan hända med den svenska ekonomin under de åtta åren fram till 1985. Av det jag nyss sagt om kapacitetsgapet på 5 procent och om möjligheten till framtida kapacitetsökningar framgår, att nationalproduktens ökning fram till 1985 skulle kunna uppgå till 25 procent eller möjligen litet mera – dock inte mycket mera. Frågan blir då: Hur kommer vi att använda dessa 25 procent?

Skall vi uppnå balans i våra utrikesbetalningar fram till 1985, måste vi acceptera att ungefär 4 procentenheter av de 25 åtgår till att minska importöverskottet så mycket, att bytesbalansens underskott försvinner. Sedan måste vi rimligen använda betydande resurser på att öka investeringarna. För att kunna uppnå en årlig 2 1/2-procentig kapacitetstillväxt förefaller det helt nödvändigt att föra upp investeringskvoten till den nivå som gällde under 1970-talets första halft. Det betyder att ungefär 9 procentenheter måste åtgå till investeringar. För att bestrida ränteutgifterna på de stora utländska lån som vi nu håller på att ackumulera torde komma att åtgå ett par procentenheter, och ytterligare 5 procentenheter torde erfordras för att kompensera den terms of trade-försämring som ser ut att vara nödvändig för att vårt lands näringsliv skall återfå sin internationella konkurrenskraft.

Om man nu adderar de här resursanspråken, blir summan av de angivna procentalen 20, och konsekvensen darav skulle naturligtvis bli att de återstående 5 procenten skulle kunna användas för konsumtion.

I den senaste långtidsutredningen gjordes en sk baskalkyl för den offentliga konsumtionens utveckling fram till 1980. Denna kalkyl var avsedd att ange en lagsta möjliga nivå för den offentliga konsumtionen med hänsyn tagen till sk automatiska utgiftshöjningar och gjorda politiska utfästelser. Den baskalkylen gav en ökning i den offentliga konsumtionen på 1,8 procent per år under 1970-talets senare halft. I kommunalekonomiska utredningen har man gjort en motsvarande kalkyl för de

kommunala utgifterna under 1980-talets första halft, och den kalkylen resulterade i slutsatsen att en 2-procentig ökning var den lagsta möjliga tillväxttakten. Även om den statliga konsumtionen stiger väsentligt långsammare, måste man nog ändå räkna med att den offentliga konsumtionen kommer att öka i framtiden med minst 2 procent per år.

En sådan utveckling skulle betyda att den offentliga konsumtionen år 1985 skulle ta i anspråk 5 procentenheter av nationalproduktens ökning från 1977. Det är just de 5 procentenheter som är kvar enligt den föregående kalkylen. Slutresultatet blir att ingenting, eller i varje fall mycket litet, kvarstår för ökningarna i den privata konsumtionen.

Jag är naturligtvis väl medveten om att de redovisade kalkylerna är litet gangsterartade och att de kan kritiseras på olika punkter. Det är ju tex möjligt att det här underskottet i bytesbalansen är litet mindre än de 4 procent som jag förutsatt. Det är naturligtvis också tänkbart att siffran 9 procent för investeringarna är litet hög. Jag har emellertid arligt talat svårt att tro det. Det är också tänkbart att kalkylen över den nödvändiga terms of trade-förändringen är tilltagen i överkant – men jag tror för min del att den snarare är tilltagen i underkant. Det är nämligen inte alls bara fråga om att tacka det sk kostnadsgapet, utan vi måste kostnadsmässigt gå ner ytterligare för att skapa lönsamhetsincitament till den produktion som skall kompensera produktionsbortfallet inom de sk krisbranscherna – varven, stålverken, gruvorna osv.

Låt mig så återgå till pensionarerna och kombinera den här slutsatsen om nolltillväxt i den privata konsumtionen med den slutsats jag kom fram till tidigare, att ungefär en procentenhet av den framtida tillväxten av privat konsumtion fram till år 1985 skulle vara in-tecknad av ökningen i pensionsutbetalningarna. De två slutsatserna tillsammans ger en tredje, nämligen att det samhällsekonomiska utrymmet för en ökning av den aktiva generationens privata konsumtion blir negativ – och kraftigt negativ. Denna konsumtion skulle i själva verket behöva minska med ca en procent om året. Det kanske inte låter så sarskilt mycket, men vi måste komma ihåg att en procent per år i åtta år gör 8 procent. Mitt räknestycke mynnar i själva verket ut i att den aktiva delen av befolkningen år 1985 skulle få en privat konsumtion per capita, som med 10 procent understiger 1977 års nivå. Det låter kusligt.

En utveckling karakteriserad av stagnerande eller minskande privat konsumtion kommer med all sannolikhet att skapa våldiga

spanningar i samhället. Alla grupper kommer naturligtvis att kämpa hårt för att undvika att få sin konsumtionsstandard sänkt. Om en sådan situation skulle uppkomma, skulle säkerligen motsättningarna skarpas mellan löntagare och egna företagare, mellan arbetare och tjänstemän, mellan låglönegrupper och höglönegrupper osv. Och det måste bli svårt för den aktiva generationen att samtidigt som man själv får sänkt standard acceptera 5- à 10-procentiga inkomstökningar per år för pensionärerna. Och hur kan det bli möjligt att under sådana omständigheter bedriva en fördelningspolitik? Om man skall ge något litet mer till någon grupp, måste några få väldigt mycket mindre. Och hur kommer loneavtals-systemet att fungera, om löntagarkollektivet som helhet inte kan tänkas få några som helst reallönehöjningar utan i stället tvingas att gå ner i reallön? Vilken underbar grogrund för inflation skulle inte en sådan situation vara! Ja, det finns en mängd frågor av denna art att ställa.

I princip skulle det naturligtvis vara möjligt för statsmakterna att fora en ekonomisk politik, som medger dels – som jag namnde tidigare – en 2 1/2-procentig produktionsökning per år, dels en oförändrad konsumtionsnivå. Rimligen skulle en sådan politik innebära en kraftig höjning av momsens och en måttlig höjning av arbetsgivaravgiften. Men det är en möjlighet i princip. Jag tror man har all anledning fråga sig, om en så restriktiv politik är möjlig att genomföra i praktiken. Tror ni inte att en politik, som syftar till att under åtta års tid försöka hålla tillbaka varje ökning i den privata konsumtionen, kommer att motas av en förödande obstruktion från medborgarnas sida? Det är därför väldigt svårt att tänka sig en sådan här utveckling som jag nu skisserat. Den kan nog inte realiseras. Mitt räknestycke skall därför inte ses som en prognos utan som en illustration av de spanningar som vi kommer att möta. Vi kan kalla det en gapkalkyl, något som vi brukar tala om i inflationsssammanhang.

Personligen uppfattar jag det här med pensionärernas inbrytning i den aktiva generationens möjligheter till materiell standardökning såsom det stora ekonomiska pensionärsproblemet av i dag. Ser man saken så, inser man genast att dagens pensionärsproblem endast i ringa utsträckning är förorsakat av den demografiska utvecklingen. Om pensionärernas per capita-inkomster inte skulle stiga fortare än övriga grupper, vore bekymren inte särskilt stora. Ökningen i pensionärernas konsumtion skulle då bara bli ca en fjärdedel av vad den blir enligt min kalkyl. Nej, dagens

problem är till dominerande del en följd av den mycket olyckliga kombinationen av den våldsamma ökningen av utbetalda ATP-pensioner samt dagens för efterkrigstiden alldeles unikt usla ekonomiska situation. Är det inte försmädligt att denna utbetalning av ATP-pensioner som egentligen bestamdes år 1959, då man införde ATP skulle komma just när vi hade det sämst ekonomiskt? Det är väl en magnifik otur att så blivit fallet.

Låt oss så efter dessa dystra ord utsträcka blickfältet till en mer avlagsen tidpunkt, år 2000! För att börja med pensionsutbetalningarna kan jag säga, att ATP-pensionerna – enligt kapitalmarknadsutredningens kalkyler – kommer att från 1985 till år 2000 öka med ungefär 3 1/2 procent per år. Då antalet personer över 65 års ålder kommer att minska något under denna tid, har man anledning räkna med att folkpensionsutbetalningarna kommer att sjunka. De sammanlagda utbetalningarna från det allmänna pensionsväsendet skulle då – om jag raknat rätt – öka med ungefär 1 1/2 procent per år. Till detta kommer nog en icke obetydlig ökning i de privata pensionsutbetalningarna från ITP och STP, och det gör att de totala pensionsutbetalningarnas tillväxt nog kommer att röra sig om ca 2 procent per år.

I den nyss gjorda kalkylen över konsumtionsutrymmets utveckling räknade jag med att produktionskapaciteten i det svenska näringslivet skulle kunna öka med någonting mellan 2 och 2 1/2 procent per år. Hur produktionen kommer att utvecklas efter år 1985 kan vi bara gissa oss till. I sin bilaga till 1975 års långtidsutredning har dock Tomas Restad varit djärv nog att konstruera några utvecklingsalternativ för den svenska ekonomin, och i det som han kallar huvudalternativet räknar han med en 3-procentig ökning per år. Det tror jag personligen är litet val optimistiskt raknat.

Carl Johan Åberg har i sin lilla fina skrift "Befolkning och Ekonomi", som kommit ut nyligen, raknat med en produktionsökning på i stort sett en procent per år fram till år 2025. Han redovisar inte vad det skulle bli till år 2000. Låt mig ändå säga att en 1-procentig ökning fram till år 2000 förefaller mig orimligt låg. Jag tycker att ungefär 2 procent förefaller vara en mera rimlig gissning. Vid en 2-procentig ökning av produktionen bor man också kunna få en 2-procentig ökning av konsumtionen, och det skulle betyda att man inte behövde ha någon fortsatt inkomstfördelning från den aktiva till den passiva generationen. Så till vida är det pensionärsproblem som vi i dag står inför av jämförelsevis

kortsiktig natur, något som kan vara viktigt att tänka på när man diskuterar möjligheterna att lösa detta problem.

Pensionärernas förbrukning av offentlig konsumtion är naturligtvis en viktig ingrediens i den problematik vi diskuterar här i dag. Enligt pensionskommitténs beräkningar skulle den speciellt för äldre personer avsedda offentliga konsumtionen år 1975 ha uppgått till 7 1/2 miljard kronor. Det var då fråga om långtidssjukvård, ålderdomshem, tekniska hjälpmedel, hemsjukvård, färdtjänst, social hemhjälp m.m. Men själva storleken på utgifterna för de här posterna är, såvitt jag kan se, inte särskilt intressant. Det viktiga är den förändring av dessa utgifter som kan tankas komma till stånd fram till 1985. Det har man räknat fram i pensionsutredningen, som i sitt betänkande konstaterade att kostnadsökningen fram till 1985 vid oförändrad ambitionsnivå för de här posterna, trots ökningen i antalet pensionärer, och speciellt då antalet personer över 85 år, inte skulle komma att uppgå till mer än ungefär 1 miljard kronor i 1975 års penningvärde.

Även om detta är en minimikalkyl och det i utredningen sågs, att kostnadsökningen i realiteten nog kommer att bli väsentligt större på grund av det stora behovet av långtidssjukvård och hemsjukvård, kan man dra den slutsatsen att ökningen i den offentliga konsumtionens "pensionärsdel" blir av underordnad betydelse i jämförelse med de kontanta pensionsutbetalningarna. Visst är för närvarande utgifterna för exempelvis långtidssjukvården stora, men vid oförändrad standard blir ändå ökningen från dagens läge fram till 1985, trots en stor ökning i antalet åldringar, inte större än ca 500 miljoner. Nu är ju för all del pensionärerna stora kunder även i fråga om annan sjukvård. Men det är lätt att konstatera, att den ökning i dessa kostnader som betingas av det stigande antalet åldringar måste vara jämförelsevis ringa. Det kan röra sig om mera än en enstaka miljard.

Jag har nu försökt göra gällande att vi har råkat in i en valdig ravsax. Vi har en jämförelsevis ringa produktionsstillväxt, och den är mer än på intecknad av pensionärerna och av andra behov. Det betyder att den övriga delen av befolkningen ligger mycket illa till. Man kan då fråga sig: Vad finns det för möjligheter att eliminera eller mildra de olägenheter som är förbundna med den pensionärernas inkomstexplosion som vi nu står inför? Ja, de möjligheterna kanske inte är så särskilt stora, men något litet kan man kanske åstadkomma. Det finns två olika typer av åtgärder man kan försöka med, nämligen sådana som

är ägnade att öka den aktiva generationens konsumtion utan att minska pensionärernas och sådana som är ägnade att minska och till den aktiva generationen överföra delar av pensionärernas konsumtion.

Bland de åtgärder som kan komma i fråga när det gäller att öka det till buds stående konsumtionsutrymmet för den aktiva generationen kan jag först och främst namna en fortsatt utländsk upplåning. I min tidigare kalkyl räknade jag med att bytesbalansens underskott skulle vara eliminerat fram till 1985, men det är ju inte nödvändigt att vi är så förfärligt ambitiösa. Vi kan ju exempelvis med ganska gott samvete säga oss att det är tillräckligt, om vi går ner till den nivå som betecknar vår andel av i-ländernas underskott gentemot oljeländerna.

En annan möjlighet vore att minska utgifterna för offentlig konsumtion antingen genom en sänkning av vår ambitionsnivå eller genom en rationalisering. Det senare alternativet är naturligtvis att föredra — om det nu är möjligt. Kanske den sats vi nu har helt enkelt tvingar oss till verkliga kraftanstängningar i den riktningen. Att man skulle få någon liten effekt därav borde vi val ändå kunna hoppas på.

En tredje möjlighet är att öka takten i den ekonomiska tillväxten. I min kalkyl har jag i stort sett följt statistiska centralbyråns prognos och räknat med ett i huvudsak oförändrat arbetsutbud, i arbetstimmar räknat. Men det är naturligtvis möjligt att man genom mer speciella åtgärder, exempelvis en sänkning av marginalskatten, skulle kunna få fram ett något större utbud. En betydande effekt skulle man också kunna få, om man skulle lyckas att få ned sjukfrånvaron. Kanske skulle det också vara möjligt att minska den äldre arbetskraftens utslagning från arbetslivet.

Allt detta är stora problem, som jag inte kan gå närmare in på här. Men när det sedan gäller utvecklingen på längre sikt fram mot sekelskiftet tror jag det är viktigt att slå fast, att den enda möjligheten att klara pensionärsproblemet nog är att öka tillväxttakten. En stagnation i den privata konsumtionen andra fram till sekelskiftet skulle få förodande konsekvenser för den yrkesverksamma delen av befolkningen. En någorlunda hög tillväxttakt efter 1985 är ett måste i vårt samhälle.

Låt mig så gå över till att se på möjligheterna att minska pensionärernas konsumtion. Det har under senare år ofta höjts röster för en höjning av den nuvarande pensionsåldern, 65 år. Men skulle en sådan åtgärd verkligen vara rimlig? När man för ett par år sedan sankte pensionsåldern från 67 till 65 år sked-

de det i en god demokratisk ordning, och även om man i dag kan tycka att det beslutet var mycket olyckligt, förefaller det orimligt att redan nu riva upp det. Det vore, tycker jag, att svika givna löften. Vad man däremot naturligtvis kan gora är att öka möjligheterna och framför allt kanske incitamenten till yrkesarbete efter 65 års ålder. Sådana incitament kan man ju åstadkomma genom skattelättnader. Kanske skulle man rent av införa skattefrihet för arbetsinkomster efter 65 års ålder.

När ATP-systemet infördes skedde detta just i syfte att förbättra de äldres ekonomi. Att nu andra ATP-reglerna för att pensionärerna ser ut att få det alltför bra vore väl ändå väl magstarkt. Det anser jag vara helt uteslutet, inte minst med tanke på att de nuvarande problemen förefaller vara av ganska kortsiktig natur. Kanske kan man däremot saga att en översyn av systemet är motiverad på grund av att de regler som gäller medfört vissa effekter, som aldrig var avsedda från början. En sådan effekt, är val de omotiverade resursomfördelningar som sker i de fall då den totala konsumtionen i landet sjunker eller ökar mycket långsamt. I en stationär eller tillbakagående ekonomi fungerar inte vårt ATP-system riktigt bra.

Ett sätt att komma till rätta med det här problemet vore kanske att på ett eller annat vis standardanknyta pensionerna, så att de höjs om realinkomsterna för den övriga befolkningen ökar tex mer än vad som kan betraktas som normalt, varmed man då skulle kunna mena något sådant som exempelvis 2 procent per år och person, och att pensionerna sänktes om övriga befolkningsgruppers inkomster ökade mindre än så. Hade man haft ett sådant system i dag, skulle uppenbarligen pensionerna sankts såväl 1977 som 1978. 1974 skulle pensionärerna däremot fått ett påslag. På detta sätt skulle man kunna få till stånd en ändring utan att egentligen försämra situationen för pensionärerna. Det är ju mycket lätt att klara problemet genom att utan vidare försämra situationen för pensionärerna, men det galler hela tiden att undvika detta.

Jag nämnde tidigare att det framstår som angeläget att vidta åtgärder syftande till ökade incitament till yrkesarbete för äldre personer. Nyligen har vi emellertid infört ett system, som i extrem grad verkar precis i motsatt riktning. Jag tankar på bestämmelserna om delpension. Såvitt jag kan se är de bestämmelserna orimligt generosa, och det är

fara vårt att de kommer att leda till en väldig minskning av arbetsutbudet från personer över 60 år. Incitamenten till att arbeta på heltid efter 60 års ålder har ju praktiskt taget helt försvunnit. Det förefaller vara angeläget att de bestämmelserna blir utsatta för en översyn. Jag kan inte se annat än att varje rationell människa, som är mellan 60 och 65, borde ta delpension. Det måste vara ekonomiskt fördelaktigt.

När nu pensionärernas situation i framtiden kommer att radikalt förbättras förefaller det mig helt självklart, att detta ger anledning till att låta pensionärerna i ökad utsträckning betala för sin långtidssjukvård, sin vistelse på ålderdomshem, sin sociala hemhjälp etc. För mig förefaller det orimligt att pensionärer exempelvis skall kunna ligga på sjukhus och ackumulera kapital i stora mängder, och den orimligheten blir naturligtvis större ju större inkomster de får.

Slutsatsen av vad jag sagt i dag är den att den resursomfördelning till pensionärernas förmån som vi har att vänta under de närmaste åren kommer att ställa den svenska ekonomin inför ytterligt intrikata och besvärliga problem. Möjligheterna att losa de problemen genom förändringar i pensionsbestämmelserna förefaller inte sarskilt stora, om man skall följa hederliga regler. Vi måste acceptera det som jag kallat för pensionärernas inkomstexplosion som ett faktum, som ju för pensionärernas del är mycket positivt och som även vi andra borde gladja oss åt, om vi är litet altruistiska. Det tråkiga är bara konsekvenserna för den övriga befolkningen, och jag kan inte riktigt se hur vi skall kunna losa detta. Trots allt tror jag dock inte att vi skall överdriva betydelsen av det här pensionsproblemet. Det är ju inte bara pensionärerna som ställer till trassel för den svenska ekonomin under den närmaste framtiden. Jag tror inte att det finns någon enkel och rak kungsväg till de problemens lösning. Jag tror snarare att vi måste arbeta efter principen om många bäckar små och försöka att med en mängd olika åtgärder punktvis försöka vinna en del, som sedan kan adderas till en summa som blir någorlunda stor. Det är bara en sak jag känner mig alldeles säker på, och det är att våra problem inte kan lösas på ett tillfredsställande sätt, om vi bara beviljar oss mer och mer fritid. Vi måste nog fortsätta att arbeta. Gör vi det skall vi nog klara våra pensionärer, även om det blir litet kampigt under några år.

Debatt

Redigerat referat

Ordföranden:

Vi tackar Ragnar Bentzel för ett mycket intressant, tankeväckande och samtidigt djupt oroande föredrag. Du lyckades i dina avslutningsord framhålla något av det mest oroväckande, nämligen att du snart själv blir deltidspensionär på grund av att du inte kan motstå den ekonomiska frestelse som ligger i detta. De fakta du pekade på är så pass oroväckande, trots de ljusglimtar du visar oss litet längre fram i tiden, att vi väl alla egentligen hoppas att du har räknat fel på något sätt. Formodligen hoppas du det själv. Tanken är nu att ett antal personer skall belysa dessa frågeställningar från något andra utgångspunkter. Jag hoppas livligt att de kan visa att du har fel – det vore mycket behagligt.

Erik Höök:

Jag instämmer i stort i de kalkyler Ragnar Bentzel ställer upp. Visst kan man diskutera de antaganden han gör för perioden fram till 1985. Man kan om man är optimistiskt lagd hävda, som han också själv antydde, att investeringsantagandena ligger på en val hog nivå. Man kan hoppas på en högre tillväxt, kanske en halv procent högre eller något sådant, och även bytesbalansproblemet kan diskuteras, som han framställde det. Men jag tror inte att det innebär så stora förändringar.

Men jag skulle vilja lägga en något annan betoning an vad Ragnar Bentzel gjorde på dessa frågor. Han framhöll att detta var ett övergående problem, att de stora påfrestningarna skulle komma fram till 1985 och att vi sedan kan se ganska ljust på tillvaron igen. Jag är inte helt säker på det. Det förutsätter att alla de svårigheter som han nu skisserat är specifika för just denna period och att vi inte får några sådana problem framdeles. Forskjutningarna i vår konkurrenskraft i förhållande till utlandet, konjunktursvängningarna osv skulle alltså vara av engångsnatur och detsamma skulle vara fallet med de specifika faktorer som han här pekade på.

Det är visserligen sant att dessa problem kanske främst kommer till synes just nu, då ATP-systemet mognar ut, vilket gör att vi får en mycket snabb stegring av svårigheterna, men jag tror också att en hel del av de brister som nu framträder har en långsiktig karaktär och är inneboende i hela ATP-systemet. De indikationer som vi nu ser talar för att man ganska omedelbart bör se över hela ATP-systemet. Det är kanske inte några radikala förändringar som behöver göras, men det är en del modifieringar som man i varje fall bör fundera över.

Ragnar Bentzel var själv inne på några av dem, och också jag skall senare återkomma till detta.

En sådan översyn kunde lämpligen ta som utgångspunkt en jämförelse med det ursprungliga Åkessonska förslaget och hur det har modifierats. Personligen tror jag att flertalet av de förändringar vi gjorde i det Åkessonska förslaget innebar en försämring. Låt mig erinra om ett par saker i detta förslag.

De avgörande storheterna i systemet, grund- och takbeloppen liksom pensionspoäng och utgående pensioner, var i det Åkessonska förslaget relaterade till en medelinkomst för de förvärvsarbetande i samhället. Vidare hade Åkesson en lagre utgående nivå för pensionerna i förhållande till den förvärvsarbetande befolkningens medelinkomst. Han förordade också, även om det inte togs in direkt i hans betänkande utan i ett separat tillägg, en integrering av folkpensionen direkt i ATP-systemet.

Vad skulle då ett ATP-system enligt Åkessons förslag ha inneburit? Ja, med anpassningen till en medelinkomst skulle man ha löst de problem som vi nu står inför och som, vilket Ragnar Bentzel klart har visat, blir så besvarande fram till 1985. Utgående pensionsbelopp skulle alltså ha anpassats till medelinkomsten i samhället och varierat i förhållande till den. Den flexibilitet och anpassning som vi så val behövt skulle vi då ha fått automatiskt. Hela denna tankegång var mycket väl dokumenterad och genomarbetad.

Jag tror att det finns allt skäl att vi funderar över att gå tillbaka till det systemet. Jag tror inte att det skulle vara så oerhört svårt att göra det, speciellt av det skälet att det inte är några engångsfenomen som vi nu ställs inför. Dessutom är det ett system som skulle kunna fungera även i kristider. Det nuvarande systemet skulle helt braka samman, om vi ställdes inför en avsparrings- eller en krigssituation. Att upprätthålla det nuvarande systemet med stegringar av en reell standard på 3 å 4 procent per capita och år skulle te sig fullständigt absurd i ett sådant läge. Jag tror inte att jag behöver utveckla den tanken närmare – den framstår som helt klar för den som sätter sig in i en sådan situation.

Dessutom skulle vi kunna lösa ett av de problem som börjar bli akuta framöver. I det nuvarande systemet är nämligen inbyggd en nedgradering av ATP-pensionerna, varigenom dessa kommer att omfatta en allt mindre andel av de totala inkomsterna i samhället. Den övre gransen för de inkomster som omfattas av ATP-systemet är inte standardanpassad, och stora grupper av tjänstemannakåren får nu inte sin inkomst täckt av en

ATP-pension. Om standardstegringen fortsätter – även om det sker förhållandevis sakta, med 2 procent eller något sådant per år – kommer detta också ganska snart att gälla för betydande grupper av LO-kollektivet. De välvärdade LO-grupperna har för övrigt redan börjat känna av detta. Denna utveckling har lett till olika typer av kompletteringspensioner, och det förekommer nu en mycket stor och starkt växande flora av sådana – ITP osv – ofta på ganska frikostigt tilltagna nivåer.

En annan sida av det Åkessoniska förslaget var att han förordade en väsentligt lagre och som jag tror mycket mera realistisk nivå på utgående pensioner. Redan när det nuvarande pensionssystemet framlades kunde man visa att en pensionär under dåvarande skatteförhållanden och sedan man räknat fram utgifter för inkomstens förvärvande och andra utgifter i samband med arbete kom upp till en genomsnittlig nivå på närmare 90 procent av en slutlön. När man nu ser ATP-systemet börja utmognas kan man konstatera, att de beräkningarna är ganska realistiska.

Det fanns redan då en opposition, som även om den inte var stor framfördes med kraft, för att man borde gå ned mot den nivå på reallt behållen inkomst som Åkesson hade tankt sig och som låg på 60 å 65 procent. Den skillnaden i förhållande till medelinkomsten var motiverad av att de äldre inte hade samma utgifter i olika hänseenden. De hade skaffat sitt realkapital i form av husgeråd, möbler osv och hade därför inte anskaffningsbehov av samma slag som de förvärvsarbete grupperna. Det kunde därför vara rimligt med en sådan nivå-skillnad.

Jag tror fortfarande, som jag då också hävdade, att den nivån skulle vara mera realistisk och att det finns all anledning att undersöka om man kan hitta vägar för att återgå till en sådan nivå. Vi har ännu inte fått känna av så mycket av dessa problem, eftersom ATP-systemet inte trätt i full funktion, men de kommer under de närmaste åren. De ligger också helt inom ramen för de beräkningar som Ragnar Bentzel gjort.

Jag vill också anlägga en annan aspekt på regleringen av denna nivå med tanke på de rättvise- och inkomstfördelningsproblem mellan förvärvsarbete grupper och pensionarsgrupper som Ragnar Bentzel trodde skulle bli mycket allvarliga framöver. Det kunde också finnas anledning att se på nivån för "ATP-ankorna", vars pensioner i många fall ger helt absurda resultat. Också under de närmaste åren kommer vi att få pensioner och utbetalningar, som framstår som ganska absurda om man ser närmare på dem. En god vän i försäkringsbranschen säger, att man inte kan gå hem och tala om för sin hustru vilka pensioner som skulle utfalla, om man drabbas av ett dödsfall. Det faktiska förhållandet i dag är också att förmånerna blir enormt

stora, om man räknar med engångsbelopp, extrapensioner, extra utbetalningar, ATP osv. Det är en skönhetsfläck som är av mindre storlek men som ändå hör hemma i denna bild.

Jag har nu antytt något om vilken översyn som jag tror behöver göras och litet om i vilken riktning man skulle kunna gå. Det är väl alldeles klart att det inte kan göras snabbt och att det inte kan lösas de akuta problem vi står inför. Ragnar Bentzel framhöll att man inte skall överbetona problemen på detta område, och det är väl helt riktigt, men hans bild att vi kommer i en situation, där den förvärvsarbete befolkningen troligen får ställa in sig på en nolltillväxt för privat konsumtion, tror jag är helt korrekt för sex till åtta år framåt i tiden.

Ordföranden:

Vi tackar Erik Höök för detta inlägg, även om det inte var så optimistiskt. Vi ställer nu vårt hopp till Lars Dahlberg, som arbetar med långtidsutredningen.

Lars Dahlberg:

Det är dystra framtidsutsikter som har målats upp här. Eftersom jag tillhör den drabbade aktiva generationen får jag väl försöka vara litet mer optimistisk. För att kunna vara det måste jag tyvärr något angripa den "långtidsutredning" som Ragnar Bentzel redovisade och som ju egentligen utgör grunden för hans dystra profetior.

I och för sig tror jag att man kan hålla med Ragnar Bentzel om varje enskild förutsättning i hans beräkningar. Beträktade var för sig verkar de rimliga. Det är först när man kombinerar dem – vilket ju är avsikten – som åtminstone jag finner vissa uppenbara motsattningar dem emellan. En av dessa galler förhållandet mellan den av Bentzel förutsatta BNP-tillväxten och hans förutsättning om kraftigt förbättrade relativpriser, dvs, kraftigt förbättrad internationell konkurrenskraft för vårt näringsliv.

Å ena sidan utgår Bentzel från att vi skall få en 25-procentig BNP-tillväxt mellan 1977 och 1985. Med hans uppskattning av kapacitetsgapet är detta i och för sig rimligt om man beaktar de prognoser vi för närvarande har tillgång till avseende den internationella utvecklingen med en världshandelstillväxt om 6–7 procent/år i fasta priser. Rimligheten galler dock endast under förutsättning att de svenska relativpriserna ligger kvar på en tamligen oförändrad nivå. Skulle vi få en kraftig förbättring av våra relativpriser under prognosperioden, kommer vi – enligt gangse ekonomisk teori – att vinna marknadsandelar utomlands och via en ökad export få en betydligt snabbare ekonomisk tillväxt än så.

Å andra sidan förutsätter Ragnar Bentzel i sin

avräkningsprocedur just att vi uppnår en mycket kraftig förbättring i relativpriserna uppgående till hela 5 procent av BNP. Det motsvarar en sänkning av relativpriserna med över 2 procent per år.

Såvitt jag kan se går dessa förutsättningar inte ihop.

Antingen utgår man från den BNP-tillväxt som Bentzel anger, men måste då avstå från att gora den kraftiga avräkningen för de terms of trade-förluster som motsvarar hans antagna relativprisförbättring. Därvid erhålles ett utrymme för tillväxt av den privata konsumtionen om ungefär 14 procent/år. Det betyder att vi klarar pensionärerna, men att vi andra skulle få ligga kvar på en oförändrad privat konsumtionsstandard.

Eller så behåller man Bentzels förutsättning om kraftigt sänkta relativpriser och motsvarande förbättring av vår internationella konkurrenskraft men måste då utgå från en betydligt högre BNP-tillväxt. Uppskattningsvis skulle vi därvid komma upp i en BNP-tillväxt på betydligt över 30 procent i stället för de 25 procent som Bentzel utgick från. Det innebar att vi fram till 1985, under i övrigt gjorda förutsättningar, skulle ha ett utrymme för privat konsumtionstillväxt i storleksordningen över 2 procent per år.

Jag har tagit med mig några siffror för att belysa ungefär hur den diskuterade problembilden skulle se ut vid en sådan tillväxt av den privata konsumtionen. Kalkylerna bygger helt på publicerat material, nämligen pensionskommitténs betänkande, officiella befolkningsprognoser samt en långtidsprognos för den svenska ekonomins utveckling som gjordes av Tomas Restad i anslutning till energikommissionens arbete och som utgivits i form av en promemoria från industriverket.

Låt oss börja med att se på den bakomliggande befolkningsutvecklingen i *tabell 1*. Där framgår att den totala befolkningen mellan 1975 och 1977 vaxte med 0,2 procent per år och det är ungefär samma tillväxttakt som vi räknar med för perioden 1977–1985, dvs den period som Ragnar Bentzel uppehåller sig vid. Om vi splittrar upp befolkningen på pensionärer respektive övrig befolkning, finner vi att antalet pensionärer vaxte mycket snabbt mellan 1975 och 1977, nämligen med 4,6 procent per år. Den huvudsakliga förklaringen till det är som bekant att vi sänkte pensionsåldern 1976.

Fram till 1985 beräknas antalet pensionärer vaxa betydligt långsammare, med 1,2 procent per år. Det är emellertid, som Ragnar Bentzel nämnde, inte i och för sig tillväxten av antalet pensionärer utan den ökande andelen ATP-utbetalningar som är den avgörande faktorn bakom den förväntade ökningen av pensionsutbetalningarna.

Den senare beräknas, med ett antagande om en sparkvot på ca 15 procent för pensionärer, leda till att pensionärernas konsumtionsvolym ökar med 4,3 procent per år 1977–1985. Det är naturligtvis

Tabell 1. Befolkningsutvecklingen (antal).

	1975	Årlig procentuell förändring	
		1975–1977	1977–1985
Pensionärer	1 569 000	4,6	1,2
Övrig befolkning	6 639 400	-0,8	-0,1
Total befolkning	8 208 400	0,2	0,2

en kraftig ökningstakt, men den är inte alls lika stor som 1975–1977, då de här diskuterade problemen accentuerades och uppmärksammades. Då var tillväxttakten hela 9,1 procent per år. Det sagda framgår av *tabell 2*.

I tabellen har jag för perioden 1977–1985 utgått från den genomsnittliga tillväxt av den privata konsumtionsvolymen som framkommer ur Restads långtidsprognos och som ungefär överensstämmer med vad jag tidigare angav som ett troligt utfall vid den av mig förespråkade korrigeringen av Bentzels kalkyler. Av tabellen framgår att denna framtida tillväxt av den totala privata konsumtionen även medger en hygglig tillväxt om 1,8 procent per år i den aktiva befolkningens konsumtionsvolym. Redan vid en privat konsumtionstillväxt på ett par procent per år, vilket det av flera skäl är realistiskt att räkna med, reduceras således det här diskuterade fördelningsproblemet betydligt och blir inte alls lika accentuerat som under perioden 1975–1977.

Mot bakgrund av bl a dessa siffror är jag för min del inte särskilt oroad när det gäller denna sidan av problematiken. Det finns flera sätt att skapa det erforderliga privata konsumtionsutrymmet och starka politiska skal för att de också skall utnyttjas. Men det finns en annan sida av problemkomplexet som är betydligt mer oroande. Som bekant svarar socialförsäkringssektorn, dvs AP-fonderna, idag för en stor del av den totala långivningen på den svenska kreditmarknaden. På den långsiktiga delen av kreditmarknaden, dvs på kapitalmarknaden, är AP-fonderna en dominerande långgivare och på kreditmarknaden som helhet svarar man för ca 10 procent av den totala långivningen. Det är ett netttotal. Socialförsäkringssektorn uppträder i princip endast som långgivare.

Vad som nu hander är å ena sidan att fondernas inkomster ökar i ungefär samma takt som tidigare medan å andra sidan – vilket har påtalats – utgifterna ökar mycket snabbt. Redan mycket enkla kalkyler visar att om man inte höjer socialförsäkringsavgifterna så kommer AP-fonderna bortom mitten av 1980-talet att ha mer än halverat sin marknadsandel på den svenska kreditmarknadens långivningssida.

Det medför såvitt jag kan se avsevärda problem. Någon annan part måste ta över denna långivningsborda. Det kan i och för sig vara vilken del som helst av ekonomin i övrigt. Men om vi tänker oss att tex hushållssektorn genom ett ökat sparande och via banksystemet skall ta över denna långivning ökar också allmänhetens inlåning i bankerna och vi får problem med att hålla penningmangdens tillväxt inom rimliga gränser. Vi måste då försöka lösa problemen med en neutralisering av dessa inlåningspengar, tex på det sätt som sker i det nyligen introducerade skattesparandet, så att de inte med omedelbar verkan kan driva upp efterfrågan och därmed inflationen.

Dessa följer av de ökade pensionsutbetalningarna representerar en helt annan typ av problem än de Bentzel koncentrerade sig på. Jag tror emellertid att de är minst lika allvarliga och jag skulle kunna fortsätta med ytterligare detaljer. Det skall jag emellertid inte göra, utan vill istället avslutningsvis peka på en tredje aspekt av det aktuella problemkomplexet.

Till de inaktiva i samhället räknas inte enbart pensionärer utan också ungdomar under åldrarna 20–25 år, till större delen skolorngdom. Om vi fram emot början av nästa sekel skulle försöka återfå balans i befolkningsutvecklingen med andra proportioner mellan pensionärer och aktiv befolkning, kan man tanka sig att detta åstadkommes genom en ökad fruktsamhet. Väljer vi den lösningen, kommer vi fram emot 1990 att befinna oss i en situation med inte bara en stor mängd pensionärer som skall försörjas, utan också en mycket stor mängd inaktiva människor i åldrarna under 20–25 år. Dessa unga människor ställer oerhört stora anspråk på offentlig konsumtion i form av utbildning etc, vilket minskar utrymmet för privat konsumtion. Den problembild vi då hamnar i är mycket varre än den som vi har framför oss de närmaste åren. Då kommer det privata konsumtionsutrymmet för den reellt aktiva delen av befolkningen att bli verkligt knappt.

Ordföranden:

Vi tackar Lars Dahlberg för detta inlägg. Han är tydligen inte så frestad att ge efter för propagandan för en fruktsamhetshöjning. Lars Dahlberg menar att Ragnar Bentzel har tankt fel. Det är nu ganska väsentligt för oss att veta vem som har tankt rätt och vem som inte har gjort det. Jag vill därför be Ragnar Bentzel att omedelbart kort kommentera Dahlbergs invändningar.

Ragnar Bentzel:

Det kan vara litet knepigt att följa Lars Dahlbergs resonemang – om han menar att jag räknat i underkant eller i överkant, skall han väl gå in på de data jag har givit och säga vad som troligtvis är för litet

Tabell 2. Privat konsumtion (milj kr, 1975 års priser).

	1975	Årlig procentuell förändring	
		1975–1977	1977–1985
Pensionärer	21 181	9,1	4,3
Övrig befolkning	128 219	0,8	1,8
Total befolkning	149 400	2,0	2,3

eller för mycket tilltaget, inte bara peka på en tabell där det står att konsumtionen får en annan storlek än vad jag har räknat med. En sådan tabell är ju inget argument.

Jag förstod vidare inte vad Lars Dahlberg sade om terms of trade. Min utgångspunkt är att vi hade ett betydande kostnadsgap 1977, som uppgick åtminstone till 15 procent. Om det skall tackas behövs det alltså i stort sett 5 procent av nationalprodukten. Det kan man inte komma ifrån. Man kan visserligen förutsätta att vi helt plötsligt får en höjd produktivitet, men det har jag räknat in på plussidan som 5 procent för kapacitetsgapet.

Det skulle också vara intressant att höra vad Lars Dahlberg säger i frågan om vad det är för fel i min kalkyl. Är det fel att räkna med de 4 procenten när det gäller bytesbalansen? Är det fel att förutsätta investeringar på 9 procent och varför? Är det fel på de andra förutsättningarna? Och framför allt: Är det fel att, som jag gör, räkna med högst 2 1/2 procents produktionsstillväxt? Tank er in i att vi skulle räkna med 3 procents produktionsökning! Då skulle den svenska industrin behöva ha en tillväxt på åtminstone 5, rimligen 5 1/2 procent per år, vilket förefaller omöjligt. Varven, gruvorna, handelsstälverken och tekoindustrin kan inte öka särskilt mycket.

(Erik Hood: Jo, jag tror att de kan göra det.)

Nej. Skogsindustrin är bunden av råvarutillgången och livsmedelsindustrin kan inte heller öka sin produktion särskilt mycket. Inom 40 procent av industrin måste således ökningen bli jämförelsevis ringa. För att åstadkomma en total produktionsökning av 5 1/2 procent måste därför produktionen inom ett fåtal andra branscher stiga med 10 procent, och inom vilka kan det ske?

Tidigare har den kemiska industrin ökat sin produktion i den takten, men det är också den enda bransch som lyckats med detta, och det räcker inte. Vad finns då kvar att hoppas på? Skall tex produktionen inom maskinindustrin kunna stiga med 10 procent per år under en följd av år? Det förefaller väl ändå föga troligt.

Lars Dahlberg:

Jag trodde att jag uttryckt mig ganska klart beträffande vad jag anser vara tvivelaktigt i Bentzels kalkyler. Om det behövs ska jag emellertid be att få återkomma i denna fråga efter det att de talare som står på fortur gjort sina inlägg.

Carl Johan Åberg:

Det är inte lätt att komma som nummer tre i denna rad av i övrigt så skarp sinniga och lysande opponenter. Av mina många lysande invändningar återstår nu i stort sett intet annat än spånor. Det som jag av Ragnar Bentzels stolpar att döma, trodde var ett val dukat bord för en opponent är nu ganska avatet. Jag skall ändå försöka att anlagga några synpunkter på Ragnar Bentzels mycket intressanta föredrag. Jag kommer att ha tre utgångspunkter för dessa, och den första galler utvecklingen under de närmaste fem till tio åren.

Jag kan inte undvika att i det sammanhanget också komma in på den minilångtidsutredning som Ragnar Bentzel presenterat dels här, dels vid en företagsledarkonferens i Tylosand tidigare i höst. Lars Dahlberg har varit inne på vissa förhållanden i den bedomningen som han uppfattade som motsägelsefulla, och jag skall ytterligare tillfoga några sådana. Ragnar Bentzel var själv inne på vissa av dem utan att lyfta dem helt till ytan.

Om Ragnar Bentzel ser ett problem i fördelningen mellan den aktiva och den inaktiva gruppen av människor under perioden fram till 1985, ser jag ett ännu mycket större fördelningsproblem i hans framtidsbild, nämligen mellan lantagariinkomster och företagariinkomster. Vad som ligger i Ragnar Bentzels framtidsbild är i själva verket att bruttonationalprodukten kommer att öka med 25 procent, dvs med en fjardedel, utan att lantagarna får något annat än möjligtvis en oförändrad men sannolikt vikande konsumtionsutveckling. Men så fungerar inte vårt svenska samhälle. Det skulle ju bli innebara att fackföreningarna i praktiken helt skulle upphöra med sin verksamhet! Enbart av den anledningen är denna framtidsbild inte särskilt sannolik och kommer förmodligen inte att förverkligas.

Eftersom det enligt min mening alltså skulle vara osannolikt att en sådan utveckling skulle komma till stånd har den inte stort intresse som utgångspunkt för en diskussion. Vi måste därför hitta en annan utvecklingsbild som grundval för vår diskussion av dessa problem än den som Ragnar Bentzel varit inne på – en utvecklingsbild som bättre inom sig kan framja den reala utvecklingen av produktionen och investeringarna och samtidigt tillgodose de fördelningspolitiska krav som man kan ställa på utvecklingen framöver. Det är ett alltför stort och långtgående problem att ta upp till diskussion här i kväll. Jag tror att vi har anledning att återkomma till det, kanske förhoppningsvis i Nationalekon-

miska föreningen i anslutning till framlagget av en ny långtidsutredning. Men för att denna framtidsbild skall kunna över huvud taget vara möjlig måste den innehålla mera av konsumtionsökningar totalt sett än vad Ragnar Bentzels framtidsbild har förutsatt, och det leder i sin tur också till att det diskuterade fördelningsproblemet mellan aktiva och passiva människor inte på samma sätt ställs på sin spets som han gjorde i sin framställning.

Det finns andra mera tekniska invändningar. Jag förstod inte Ragnar Bentzels svar på Lars Dahlbergs invändningar, som jag fann delvis bestickande. Jag förstår inte heller hur man skulle kunna få till stånd en så snabb kapitalbildning som trots allt ligger i denna framtidsbild och ändå inte få mera ut av den i form av en produktionsökning än vad som ligger i hans prognoser. Men detta tillhör teknikaliteterna, och dessa tror jag inte att vi just i kväll skall fördjupa oss i.

En aspekt som ännu inte har kommenterats i denna diskussion men som angår perioden fram till 1985 är det grundläggande förhållandet att vi då fortfarande befinner oss i ATP-systemets uppbyggnadsskede. I diskussionen har i kväll har det inte gjorts någon åtskillnad mellan å ena sidan det läge som galler när vi befinner oss i ATP-systemets uppbyggnadsskede, vilket kommer att stracka sig längre än fram till 1985 men inte så mycket längre och å andra sidan det läge som kommer att uppstå, när vi nått ett fortvarighetsstillstånd där alla pensionärer har ATP. Den situationen befinner vi oss fortfarande långt ifrån. Det är inte alls så att alla nu levande svenskar över 65 år har ATP-pension, och under de närmaste 10–15 åren kommer denna andel att successivt öka och skapa sina speciella problem, som blir mindre den dag då alla människor har ATP.

Problemet – så långt är jag beredd att ge Ragnar Bentzel och Enk Hook rätt – är att detta genomförandeskede sammanfaller med en period av i övrigt stora ekonomiska problem. Det kanske i sin tur föranleder att vissa av de premisser som kalkylen byggde på – Ragnar Bentzel antydde själv vissa reservutgångar ur den – kan tas under närmare övervägande just med hänsyn till att vi befinner oss i ett skede med en så stor anspänning som just nu är fallet.

Det var mina synpunkter på det första problemkomplexet, avseende utvecklingen under de närmaste tio åren eller daromkring. Men det finns naturligtvis på längre sikt, som Lars Dahlberg var inne på, ett problem som hänger samman med vår allmänna befolkningsutveckling. Ragnar Bentzel sade att befolkningsutvecklingen inte har så stor betydelse, och jag är beredd att hålla med om detta vad gäller perioden fram till 1995. Det antal pensionärer som kommer att finnas då och dess relation till den försvarsarbetande befolkningen är relativt given. Men längre fram in på 2000-talet, börjar

befolkningsutvecklingen att spela en successivt allt större roll.

I dagens läge har vi ungefär 3,3 personer i arbetskraften per pensionär. Denna kvot sjunker ganska snabbt till följd av den snabba ökningen av antalet personer över 65 år, dvs till följd av den demografiska utvecklingen, till ned emot 3,0 år 1990. Därefter inträder den paradoxala effekten att utvecklingen vänder något tillbaka igen, och anledningen till det är helt enkelt ekoeffekten av de låga födelsetalen under 1930-talet. Det kommer alltså ett relativt litet antal personer upp i pensionsmässiga åldrar fram till sekelskiftet. Men skulle de låga födelsetal som vi har i dagens läge bestå framöver, kommer vi att få en ganska dramatisk utveckling. Då sjunker antalet arbetande per pensionär — om man så vill "försörjningskvoten" under 3,0. Framåt år 2025 skulle på varje pensionär gå endast ungefär 2,5 aktiva personer. Nu kompenseras detta något men inte helt av att detta alternativ också är förenat med ett mindre antal barn med en därav förorsakad lagre försörjningsbörda på den aktiva generationen.

Allan Nordin och jag har i vår skrift "Befolkning och Ekonomi" gjort vissa försök att översätta detta i vad det skulle innebära för levnadsstandarden för den aktiva generationen, och den skulle bli klart tillbakapressad i ett läge då vi får en vikande befolkningsutveckling. Därmed är inte sagt att man utan vidare skall dra några bestämda befolkningspolitiska slutsatser för att vi skall lösa frågorna om hur vi skall kunna försörja 2000-talets pensionärer. Men det är ändå viktigt att analysera innebörden i en utveckling som på senare år har så pass dramatisk förändrat befolkningsutvecklingen i vårt land. Vi bör vara medvetna om vad som händer i olika avseende, och de ökade anspråken på den aktiva generationen är en visserligen långsiktig men dock viktig konsekvens av de nu rådande förhållandena på befolkningsområdet.

Detta var mina kommentarer till Ragnar Bentzels synpunkter att befolkningsutvecklingen inte spelar någon roll. Jag är beredd att hålla med honom på kanske 10–15 års sikt, men på mycket lång sikt spelar befolkningsutvecklingen ändå otvivelaktigt en roll.

Det tredje problem som jag skulle vilja ta upp som ett rent principiellt resonemang är att vi nu bygger upp en stor del av förmånerna åt pensionärerna genom ett finansiellt sparande under en lång följd av år samtidigt som pensionärernas konsumtion, liksom de konsumtionsmöjligheter som man ger dem genom ATP-systemet, naturligtvis reellt skall infrias av den samtidigt levande aktiva generationen. Vad man egentligen borde diskutera är hur ett system, där pensionsförmånerna finansiellt byggs upp under kanske 20–30 års tid skall kunna förenas med det grundläggande förhållandet att varje generation aktiva människor genom sitt arbe-

te bar den samtidigt levande generationens konsumtion. I ett system med fasta priser behöver detta inte skapa några större problem. Men frågan är om det finns någon anledning att se över ATP-systemets konstruktion mot bakgrund av att vi nu knappast ser några möjligheter att inom en snar framtid ta ner inflationstakten till exempelvis 50-talets ökningstal. Det leder i sin tur över till de principiella övervägande som också Lars Dahlberg berör. Är det placeringssystem som vi har för närvarande inom ATP det rätta för att klara de problem som den reala finansieringen av pensionförmånerna egentligen aktualiserar?

Detta har naturligtvis nära beröringspunkter med de allmänna kapitalmarknadsproblemen. Vi får väl se vad man har att säga om detta i den aviserade propositionen om kapitalmarknadsutredningen.

Jag vill avslutningsvis gora en mycket allman och delvis politisk kommentar. Det amne som vi diskuterar här i kvall är en fråga om hur vi skall klara pensionsåtagandena. Nationalekonomer har en självklar rätt att ställa detta som ett ekonomiskt problem — man kan till och med uttrycka det så att det är nationalekonomernas skyldighet att analysera det som ett ekonomiskt problem — ett problem om hur man skall lösa den ständigt pågående konkurrensen om de knappa resurserna. Men under ytan av detta finns det en mycket mera grundläggande både allmänpolitisk och allmänmansklig dimension, som är lätt att tappa bort i dessa diskussioner, nämligen fråga om solidariteten mellan generationerna. Den fråga tror jag att man måste hålla levande när det gäller att klara problem som vi står inför. Alla ekonomiska ovningar till trots kan vi inte klara de anspråk som kommer att ställas på oss, om vi gör det enbart i den anda som följer av den ekonomiska doktrinen.

(---): Har man räknat med att medellivslängden kommer att förändras i framtiden?)

Vi har utgått från att kvinnornas medellivslängd kommer att öka obetydligt medan mannens kommer att ligga kvar på sin nuvarande nivå.

Ordföranden:

Vi har nu kommit igenom det avsnitt av detta möte då de förberedda talarna haft tillfälle att framföra vad de i första hand tänkt säga. De skall också få tillfälle att återkomma i en andra omgång. Men dessförinnan förklarar jag ordet fritt.

Rolf Millqvist:

Det är välgorande att etablerade nationalekonomer äntligen på allvar börjar upptacka dessa problem, som så länge stått klara för den som har velat sätta sig in i dem. Exakt samma synpunkter som de som Ragnar Bentzel byggde en stor del av sitt anförande

på framförde Sven Åsbrink och jag redan år 1973. Men jag skall inte fördjupa mig i detta.

För mig förefaller det som om samtliga talare hittills lever kvar i en för mig närmast ofattbar optimism. Ragnar Bentzel utgick från en produktionsstillväxt, en BNP-ökning, i storleksordningen 25 procent på åtta år med oförändrad arbetsinsats i samhället. Om man bryter ned den ökningen och ser var den skall ske, kommer man sannolikt fram till att vi måste ha en minst 50-procentig ökning av produktiviteten i industrin. I och för sig kan man med det schablonmässiga sättet tanka sig, att det inte är historiskt särskilt märkvärdigt. Vi har haft tioårsperioder med en mer än 50-procentig ökning av produktiviteten. Men vilka drivkrafter har lett till dessa produktivitetsvinster? Är det verkligen den minsta realism i att tro att vi utan någon inkomstökning för den aktiva generationen kan få en 50-procentig produktivitetsökning under en tioårsperiod?

Jag håller med Carl Johan Åberg om att det är fullständigt verklighetsframmande. Om ingenting radikalt görs, kommer vi inte att få ens tillnärmelsevis en sådan ökning i BNP fram till 1985, vad än långtidsutredningen sitter vid sitt skrivbord och funderar på. Att doma av vad Lars Dahlberg säger kommer nästa långtidsutredning att bli ett lika totalt prognosfiasko som den föregående.

Det enda sättet att komma till rätta med detta problem måste vara att vi på allvar griper oss an det som Ragnar Bentzel antydde, nämligen att se hur vi skall kunna hejda den offentliga sektorns utveckling, bli en del av den offentliga sektorns transfereringar. Men det är, som Carl Johan Åberg var inne på, ett politiskt-moraliskt problem att rucka på de åtaganden som är gjorda. Ett skal att göra något är dock att den generation som jag tillhör och som snart kommer in i pensionsåldern inte har givit mycket till tidigare pensionärer men däremot har lovat sig själv att en gång kunna ställa mycket stora anspråk på nästa generation. Det kan vara en utgångspunkt för att angripa detta problem.

Sven Hydén:

Jag tillhörde 1957 års pensionsberedning. Någon sade där att det var glädjande att våra farföräldrar inte försökte åstadkomma en lösning som skulle galla för oss. Vi försökte ändå komma fram till en lösning på vår uppgift. Vi hade visserligen litet olika meningar inom beredningen, men dessa rörde sig i stort sett inte så mycket om vilka pensioner folk skulle få utan snarare om hur vi skulle betala dem. Det är därför med ett visst intresse och med någon eftertankens kränka blekhet som jag hörde Ragnar Bentzel skissera följderna av vad vi hade åstadkommit. Vi stod inte så alldeles frammande för att någon sådant som det han redogjort för skulle kunna inträffa, och i remissyttrandena var

det rätt många liknande synpunkter. Men dessa sköts åt sidan, och det hela blev så småningom en politisk fråga.

Låt mig ta upp en sak som jag har pekat på också i ett annat sammanhang. Vad man egentligen har gjort för pensionärerna är att garantera dem en viss standard, nämligen ungefär två tredjedelar av den standard de har i det ögonblick som de går in i pensionsåldern. Denna standard skall också vara vardebeständig. Det var 1957 ett våldsamt framsteg. Jag tycker, i motsats till Erik Hook, inte att det är så förfärligt stor skillnad mellan den reformen och den som Åkesson foreslog i sitt första betänkande. Det fanns vissa skillnader, men om man ser närmare på det Åkessonska förslaget, tror jag att man finner att Åkesson var inne på delvis samma tankegångar som vi.

Vad man har gjort är att man knutit alltihop till konsumentprisindex. Men detta index passar rakt inte för pensionärer. I princip följer pensionärer inte med i konsumentprisutvecklingen tillnärmelsevis på samma sätt som den yngre generationen. Framför allt följer de inte med på nyheter, och det är de som kostar pengar och driver upp nivån. Det skulle därför kanske inte vara så orimligt och skulle kanske accepteras av stora grupper pensionärer, om man införde ett index, som gav oss pensionärer något mindre. Jag tror inte att det är rättvist att vi fått 13 procents inkomstökning ytterligare medan svenska folket i övrigt fått bara 5–6 procent. Då bortser jag från att den aktiva generationen också får längre semester. Vi pensionärer kan ju inte garna ta hänsyn till det. Det är en liten idé som skulle kunna åtminstone i någon mån medverka till en utjämning.

Man talar vidare här om årtalen 1985 och 1990, men pensionsberedningen hade ett helt annat skräckdatum, nämligen år 2015, då laget i förhållande till vad som har sagts om år 1985 har blivit efter värre — även om vi sade oss att det ligger så långt fram i tiden att det nog inte är något större problem.

Torsten Carlsson:

Vi måste använda vår fantasi för att lösa de problem åldringarnas starkt ökade andel av befolkningen för med sig. De löses inte bara genom makroekonomiska räkneövningar. Vi måste också ta itu med de organisatoriska systemen i samhället. Vi har byggt upp mycket tunga apparater för pensionering, sjukvård, åldringsvård, bostadsbyggnad, stod för bostadskonsumtionen, utbildning m.m. Allt detta är tunga klumpar som är stelt uniformerade när det gäller tjänsternas utformning och hårt centralstyrda. De sviktande ekonomiska resurserna kommer att tvinga fram en liberalisering och decentralisering av dessa verksamheter så att folks uppfinningsrikedom kan utnyttjas där den finns,

lokalt, i olika grupper osv. Det kan hända att vi måste bo på ett annat sätt än vi nu gör. Om en del äldre vill lägga till ett eller annat rum till den yngre generationens bostad, skall det inte vara omöjligt av byråkratiska skal att gora detta. Det är kanske inte heller bara familjen som skall spela en roll i framtiden, utan man kan också tanka sig andra typer av kollektiv, som vill finna vettiga former att leva tillsammans. Endast genom att den institutionaliserade omsorgen om de äldre avbördas på familjerna och andra frivilliga mindre kollektiv kan institutionerna klara den belastning de kommer att bli utsatta för. Det galler då att inte vår tunga byråkratiska apparat sätter kappar i hjulet för detta. Bidrag, avgifter och skatter måste utformas så att de premierar dem som låter bli att ta i anspråk de offentliga tjänsterna. Det är inte bara en fråga om ekonomi utan också om att förvandla det stela system-Sverige till ett mera mänskligt samhälle.

Henrik Åkerman:

Jag håller med Carl Johan Åberg om att det scenario som vi fått skisserat här är totalt omöjligt ur politisk synvinkel. Nu trodde jag å andra sidan att det var ett helt annat parti än Carl Johan Åbergs som hade slagit vakt om frasen att man kan genomföra stortade standardförbättringar bara viljan finns. Det hade varit intressant att få veta litet om hur Carl Johan Åberg hade velat attackera detta problem, inte bara ur nationalekonomisk utan också ur politisk synvinkel. Carl Johan Åberg kanske vill återkomma till detta vid något annat sammanträde har vid Nationalekonomiska föreningen.

Vad galler sifferdiskussionen mellan Ragnar Bentzel och Lars Dahlberg kan såvitt jag förstår den stora skillnad som uppstod mellan en negativ tillväxt för de yrkesarbetande på lite drygt 1 procent inte plotsligt vandas till plus 1,8 procent bara till följd av hanteringen av terms of trade. Det vore trevligt om herrarna ville klara ut den skillnaden innan vi lamnar den här salen.

Claes Croner:

När jag lyssnat på den hittills forda debatten har jag fått den känslan att pensionarerna bara räknas som ett slags ekonomisk dödvikt, som vi hänvisar till passivsidan. Jag tror för min del, liksom Torsten Carlsson att det kan finnas en hel del att gora på aktivsidan. Vilken ekonom har tankt på att skaffa produktionsfunktioner för pensionarer? Kanske kunde man se dessa sk passiva men oftast arbetsföra personer – bara någon efterfrågar deras arbetsinsatser! – som ett *potentiellt ekonomiskt överskott*, för att, i denna församling, tala med en berömd politisk ekonom som snart borde ha varit dod lange nog för att få Nobelpriset i ekonomi.

Många av de frågor som vi ekonomer brukar

ställa behöver nog stallas lite grand på huvudet, för att vi skall kunna få klarhet i ett så väsentligt samhällsekonomiskt och mänskligt problem som det här galler. Kanske borde någon forsoka skissa någon sorts "problemtyper", där man pekar på var de kritiska sektorerna ligger?

Vad galler förändringarna i arbetskraftens fördelning på olika sektorer och åldersgrupper, är det väl inget tvivel om att vi under detta sekel haft – och kommer att få – en forskjutning från aktiva åldrar mot vad vi här hittills tenderat att se som passiva åldrar, från primär till sekundär, till tertiär och till kvartiar sektor – kvartiar sektor är då den som består av icke aktiva och arbetslösa. I dag vill många ekonomer och politiker tydligen se det så, att den samhällsekonomiska "dödvikten" ligger i kvartiarsektorn bland de arbetslösa ungdomarna, hemmafruarna och de icke aktiva åldringarna. Jag menar – liksom Ragnar Bentzel i sitt inledningsanförande – att det på litet längre sikt finns en hel del att vinna på att låta några av de parametrar, som normalt tenderar att vara givna i våra modeller, variera litet grand.

Yngve Zotterman:

Jag är ordförande i arbetsgruppen för studier av de äldres problem. Ragnar Bentzel var inte den forsta som ställde den provokativa frågan om vi har råd med våra pensionarer i framtiden. Det var i stället LO:s förste ordförande Gunnar Nilsson, som gjorde det utspelet. Men han fick dra sig tillbaka under betydlig dimbildning av politiska skal. I vår arbetsgrupp vände sig representanten för PRO, Pensionarernas Riksorganisation med 400 000 medlemmar en stark pressure group som bekant – haftigt mot detta. Han menade att vi inte skulle röra vid detta. Men det var ju detsamma som att sticka huvudet i busken, och vi kunde övertala honom att delta i denna diskussion. Vårt forsta symposium, den 9–10 maj, handlade just om den frågan.¹

Vad som naturligtvis är oroande är, som Ragnar Bentzel anför, om det över huvud taget skall bli möjligt i framtiden med den demografiska utvecklingen som ager rum att klara pensionerna. Nu försakrar alla politiska ledare att man inte kan rubba på dessa. Men pensionerna är inte grundlagsfästa utan har tillkommit genom vanliga riksdagsbeslut och kan alltså ändras. Pensionarerna och deras företrädare är därför oroade inför den situation vi står inför.

Det har har namnts att människorna skulle kunna fortsätta att arbeta även i högre åldrar. Nu har vi nyligen sänkt pensionsåldern, och det var nog lyck-

¹ Vårt 10e symposium "De äldres villkor; hur skall resurserna fördelas" utkommer i bokform i december 1978, Liber.

ligt att så skedde med tanke på att arbetslösheten och sysselsättningsproblemen blivit så påfallande. Likaså raddades många företag 1975 då delpensionssystemet infördes. Det har vid ett symposium omvittnats att flera verkstäder i landet åtminstone tillfälligt raddade sig från en svår krasch genom att så många anställda kunde gå i delpension.

Aven om detta i och för sig varit lyckligt, är det inte bra för framtiden. Det är framför allt inte bra för pensionärerna att vara sysslolosa. Det finns inget sämre här i världen. Vi har i våra symposier och på olika sätt i våra organisationer försökt framhålla, att man måste förbereda sig för livet som pensionär genom att skaffa sig en vettig sysselsättning. Som fysiolog har jag hela tiden predikat – det är en grundlag – att en förhöjd förbränning i kroppen till följd av muskelarbete är dynamiskt kopplad till en återuppbyggnad av vävnaderna medan de muskler man inte använder fortvinar. Men detta gäller inte bara för muskler utan också för hjärnan. Om vi inte brukar vår hjärna fortvinar också den.

Det galler alltså helt enkelt att hålla i gång för att få ett hyggligt liv även som pensionär.

Man frågar sig då: Hur skall det gå till? Ja, det kan ordnas på många sätt, men i nuvarande läge är det mycket motigt för pensionärer att få arbete. Fackföreningarna fordrar ju att pensionärer, om de skall arbeta, också skall ha fullt avtalsenliga löner. De kommer därför i standiga konflikter. I nuvarande läge är vi naturligtvis rädda för att denna situation skall fortsätta, där LO och SAF kan få ett kopplat intresse av att ej öka de stora ekonomiska utgifterna för pensionärerna. Vi tycker att man nu måste försöka ta upp till granskning vari farorna ligger.

Det finns emellertid också vissa ljuspunkter, och framför allt har man nog anledning att rakna med att pensionärerna kommer att vara friskare i framtiden. Det arbete som tex läggs ned av arbetarskyddsstyrelsen, den förbättrade arbetsmiljön osv kommer att medföra att människor går friskare in i pensionsåldern och därför inte behöver belasta sjukvård och långvård lika mycket som tidigare.

Jag kan ge ett exempel på hur man kunnat nedbringa kostnaderna, och det galler Uppsala län, där man för sex år sedan införde en halskontroll. Det medförde att man upptäckte en hel mängd fall av högt blodtryck som kunde behandlas. Följden blev att det nu i år visat sig att antalet patienter inom långvården som drabbas av hemiplegi, dvs halvsidig förslamning, på grund av hjärnblodning och som tillhör de tyngsta vårdfallen har minskat med 50 procent sedan halskontrollen infördes.

Ordföranden:

Låt oss se om det är möjligt att klara ut rakneovningarna, eftersom det säkerligen är många som gärna vill få besked i de frågorna.

Lars Dahlberg:

Låt mig konstatera att vi om någon månad kommer att ha 1978 års långtidsutredning på våra skrivbord. Utredningen sysslar ungefär med de tidsperspektiv som det här är fråga om. Åtskilliga manår har lagts ned på att gå igenom problematiken. Mot den bakgrunden kanns det litet formatet att här diskutera vad som är sanning och inte sanning på grundval av en så enkel och schablonmässig typ av kalkyl som Ragnar Bentzel lagt fram.

Den invandring jag gjorde mot Bentzels kalkyl var att jag fann en motsättning i den. Den BNP-tillväxt han raknar med är ungefär den tillväxt som jag tycker att man, givet vad vi idag tror oss veta om den internationella utvecklingen, kan förvanta sig om vi behåller ungefär oförändrade relativpriser, dvs inte sanker dessa fram till 1985. Jag ställde så upp den förutsättningen mot det förhållandet att Ragnar Bentzel bevisligen utgick från en rekordstor sankning av relativpriserna på över 2 procent per år. Sedan sade jag: Om vi nu förutsätter en så kraftig sankning av relativpriserna bör exporten och därmed BNP växa snabbare än vad Bentzel förutsatt. Det skapar ett utrymme för en privat konsumtionstillväxt i storleksordningen 2–3 procent per år. Därefter redovisade jag i tabellform hur konsumtionsfördelningen mellan pensionärer och aktiva skulle utformas i ett sådant läge. Problembilden ljusnade.

Det är i mycket en fråga om tyckande och bedomningar här. Ragnar Bentzel kan i och för sig tycka att den BNP-tillväxt han anger visst är forenlig med den relativprisutveckling han antagit och att hans prognos är rimlig. Men jag tyckte – utifrån de skal jag redovisat – att det var en alltför negativ bild av framtiden.

Till Henrik Åkerman vill jag säga, att tyvärr tror jag inte att man någonsin på förhand kan få fatt på den exakta sanningen i sådana här frågor. Det kan i varje fall inte ske på grundval av sådana korta resonemang och enkla kalkyler som har redovisats.

Ragnar Bentzel:

Jag tycker att det vore bra, om vi gjorde klart vari motsättningarna nu består. Det är uppenbarligen så att Lars Dahlberg menar att vi, om vi får den förändring i terms of trade som jag har förutsatt, kan få en högre tillväxt än omkring 2 1/2 procent per år. Jag menar att en nedgång i våra terms of trade är en förutsättning för en sådan tillväxt. Jag håller med Lars Dahlberg om att man visst kan grala om detta. Det är i hög grad fråga om tyckande. Jag vill bara säga till mitt försvar att jag tycker att vi nu har ett mycket betydande kostnadsgap, som det är svårt att komma till rätta med. Jag har svårt att tro att man skulle kunna få till stånd en riktig expansion utan att man har lyckats med detta.

(Lars Dahlberg: Vi får se hur det går med det.)

Ja, och det viktiga nu är att vi har klarat ut vari skillnaden i våra uppfattningar ligger.

Till Carl Johan Åberg vill jag säga att jag tycker att allt vad han sade var alldeles rätt – utom i ett avseende, nämligen när han angrep mig och menade att jag skulle ha varit orealistisk. Han sade att min kalkyl är alldeles orimlig och att dess förutsättningar inte håller i verkligheten. Låt mig peka på vad jag framhöll när det gällde att hålla konsumtionen nere: "Det är därför väldigt svårt att tänka sig en sådan här utveckling som jag nu skisserat. Den kan nog inte realiseras. Mitt räknestycke skall därför inte ses som en prognos utan som en illustration av de spänningar som vi kommer att möta."

Carl Johan Åberg menar att en sådan illustration är meningslös och att man i stället skulle ha en annan utgångspunkt. Det är möjligt att det är riktigt, men det är då viktigt att man uppfattar min kalkyl just som en illustration. Det är helt enkelt fråga om våra gamla inflationsgapsskalkyler. Liknande gapkalkyler gör man ofta i långtidsutredningarna, och det måste vara tillåtet att använda sådana.

Till Erik Hook vill jag säga att han nästan alltid har rätt – och han har rätt nu också. Han menar att jag nog har fel när jag säger att problemen är över efter år 1985. Det är riktigt. Inte heller jag anser att alla problem kommer att vara över år 1985. Jag menar dock att situationen då blir lättare. Jag vill ytterligare säga att vi också kan tänka oss att skjuta dessa problem, tex underskottet i bytesbalansen, framför oss till år 1985, och då kommer vi att ha problemen kvar även efter det årtalet.

Erik Höök ville vidare återgå till den Åkesonska utredningens förslag, och jag har liksom han stor sympati för dessa. Jag läste häromdagen i pensionskommitténs betänkande från 1957 en passus, där kommittén framhöll att den inte ansåg det omöjligt att man ändrar reglerna för pensioneringen vid krig eller annan djupgående depression. Den möjligheten var alltså förutsatt. Men det är väl så att vi inte kan genomföra några ändringar nu som får effekt tidigare än framåt år 2000.

Thyra Bratt:

Jag vill ställa en fråga till Carl Johan Åberg. En av mina gamla kapphästar gäller generationsklyftorna, som jag är mycket rädd för. Vi har fått reda på att det så småningom kommer att bli så att 2,6 personer skall försörja en pensionär. Carl Johan Åberg säger att det för detta kommer att krävas solidaritet – men av vem? Har man tagit med i beräkningen de stora belopp som det kostar att ungdomar slår sönder och forstör egendom av olika slag? Är det de som skall visa solidaritet med oss eller är det vi som skall visa det mot dem?

Det är beslutat att det för närvarande ska byggas

pensionärshotell i Stockholm, som kommer att leda till en ännu större isolering av pensionärer. Hur skall vi under sådana förhållanden kunna få någon känslokontakt med de yngre och hur skall solidariteten kunna upprätthållas?

Anders Östlund:

Rolf Millqvist är kanske den mest verklighetsförankrade av de talare som vi har hört här i kväll. För fyra eller fem år sedan satt han och jag och skratade så smått över allt uppenbart onsketänkande i den senaste långtidsutredningen. Nu misstänker jag att vi får anledning att se med fornyad skepsis på den nya utredning som forebådas. Att döma av vad vi hört har i kväll – och det är även en uppfattning jag själv har av det svenska samhället – går vi mot en tid av omprovning av tabuföreställningar, slagord och politiska schabloner. Såvitt jag förstår står vi inför en smartsam period, då vi tvingas rätta munnen efter matsäcken.

Åtta, tio, tolv år lär det val ta. Det ska i alla fall bli spännande om än inte uppbyggligt att se hur politiker och ombudsmän ska bära sig åt för att trassla sig ur det system de byggt upp sedan mitten av 60-talet. Egentligen tog jag till orda mest för att roa mig med att till protokollet få antecknat att den skepsis Rolf Millqvist och jag har om den svenska modellens anpassningskraft har några år på nacken och inte är något som kommit plotsligt på.

Carl Johan Åberg:

Thyra Bratts fråga om hur solidariteten skall kunna upprätthållas är egentligen för stor att på detta sena stadium ge sig in på. Det aktualiserar ett oerhört brett spektrum av problem.

(Thyra Bratt: Men ordet solidaritet namndes tidigare.)

Ja, och jag tanker fortsätta att använda ordet, i den meningen att solidaritet kommer att krävas av oss i det läge som vi befinner oss i nu. Som Ragnar Bentzel klart framhöll ställs det inte alls samma krav på solidaritet i ett utvecklingsskede, där alla kan få del av framstegen, dvs där den enes standardstegring inte utan vidare behöver kopplas samman med att någon annan får det sämre. Det var den situationen som vi levde i under 1960-talet, men vi ser att vi kommer att ha svårt att upprepa den under de närmaste åren. Egentligen finns det mycket som talar för att läget samhällsekonomiskt sett under senare år varit mycket allvarigare än vad vi i själva verket har tagit konsekvenserna av. Vi har "lånat oss ur" dessa konflikter genom en stor utlandsupplåning och en mycket snabb statsfinansiell försvagning. Det är därför som jag är så angelagen om att avslutningsvis instämma i Ragnar Bentzels grundläggande slutsats, nämligen att vi för att undvika att befolkningsgrupper skall spelas ut

mot varandra, på nytt måste få till stånd en tillväxt. Nolltillväxtens evangelium tycker jag har vederlagts med utomordentlig kraft av Ragnar Bentzel. Den bild av framtiden som han har beskrivit men som jag hoppas inte kommer att inträffa är egentligen ingenting annat än ett sätt att framhålla att nolltillväxt skapar problem, som vi har mycket små möjligheter att lösa, i varje fall i en anda av solidaritet i det svenska samhället.

Jag efterlyser också fortfarande en diskussion av två problem, som jag tror att det hade varit värdefullt att få ytterligare belysta. Vad händer för det första under det fortsatta förloppet av ATP-reformens genomförande? Som jag sagt befinner vi oss fortfarande i ATP-reformens uppbyggnadsskede. Inom en inte alltför avlägsen framtid kommer vi fram till en brytningspunkt, där ATP-pensionerna går in i ett slags fortvarighetstillstånd. Jag vet inte

när det sker, och de larde tvistar om detta, men då blir problemen klart mindre än de vi har för närvarande, om vår ekonomi utvecklas i hälsosam riktning.

För det andra tycker jag att man borde diskutera placeringspolitiken inom ATP-systemet, AP-fondens konstruktion osv under tider med snabb inflation. Men vi har ju inte kunnat diskutera allt denna kväll.

Ordföranden:

Vi har nu haft föredrag och diskussion i drygt två timmar. Diskussionen har varit ovanligt livlig och som jag tror också ovanligt intresseväckande. Vi kan nu sluta i den trygga förvisningen att vi har problem kvar att diskutera och lösa. Jag tackar er alla för era inlägg.